

# TEMES

## El meu Santiago Riera i Tuèbols

*Júlia Simon i Arias*

Aquest recull de vivències comunes d'en Santiago Riera i meves que tot seguit intentaré posar en el paper, se'm farà molt més fàcil si estableixo una relació de tu a tu entre nosaltres dos. És per aquest motiu que ho exposaré així, comptant amb la vostra benevolència per acceptar-ho.

Benvolgut Santi,

**F**a uns dies, el professor J. Casassas em va telefonar per preguntar-me si voldria escriure un relat que expliqués la relació professional que havia compartit amb tu, perquè ara et jubilaves i el departament volia, en un acte d'homenatge, fer-te arribar un document en el qual es recollís la teva trajectòria científica i professional, elaborat amb la participació d'aquells que havien tingut més contacte amb tu i més coneixement del camí que havies recorregut.

Em vaig quedar molt gratament sorpresa de ser una de les escollides. Que tu et mereixes que t'organitzin un acte important, això ja ho sé. Li vaig dir que, encara que professionalment havíem estat units durant els últims anys en un treball de recerca conjunt sobre la història i la tecnologia de l'obtenció del ferro (iniciant la tasca amb la constitució del grup de la xarxa temàtica «L'home i el ferro a Catalunya»), el que més ens havia unit al llarg de la vida era un seguit de vivències compartides que havien començat des de quasi pàrvuls, al mateix col·legi, i que la relació amb tu havia estat més personal que professional. Em va contestar que «millor que millor». Per tant, ara em poso a desempolsar records.

Com a professor d'Història de la Ciència i la Tècnica, com a historiador i com a escriptor, sé que molts altres et podran glossar millor que jo. Deixa que sigui jo qui destapi la faceta humana, del nen a l'adult. No endebades vàrem començar a caminar plegats des de molt petits.

El primer record que tinc de tu crec que és de quan tenies 5 anys, al col·legi, però potser és anterior perquè, recordes quan l'escola encara era al passeig de Gràcia?, els dissabtes a la tarda els germanets petits dels alumnes també podien anar a jugar-hi, i tu i jo teníem germà i germana que ja n'eren alumnes. Tu eres alt, seriós i tímid, i la directora, a l'hivern, sempre vetllava molt perquè a la sortida del col·legi a la tarda, portéssiu les bufandes ben posades tapant-vos la boca. Per estrany que sigui, en aquella època, nens i nenes estàvem junts compartint la mateixa aula o sala, i junts fèiem les classes i estudiàvem les lliçons. Amb la senyoreta Serra, sempre tan afectuosa i pacient. Així i tot, no crec pas que tinguéssim un autèntic contacte els uns amb les altres. Suposo que es el propi d'una etapa de la vida en què encara et trobes més be amb els que et són semblants i no sents curiositat per descobrir com és el diferent. Això sí, recordo que entràvem en contacte els dos sexes per competir i veure quin era el millor i per barallar-nos. I, també m'han quedat a la memòria els preparatius de la festa de fi de curs i la representació que fèiem al teatre Estudium. No paties en aquelles representacions, en què tots els pares esperaven que els seus fills fossin els millors o, almenys, quedessin prou be? A part de les fotografies fetes a l'escena, només me'n queda una de tots els companys, que és de l'any que vàrem fer l'examen d'ingrés, en què les nenes estem assegudes en els graons de l'entrada del teatre i els nens esteu drets al darrere, però

l'aficionat que va fer la fotografia en sabia tan poc que els nois alts com tu han quedat sense cap, o sigui que no puc identificar-te.

I va arribar l'examen d'ingrés de batxillerat i després ja vàrem deixar de veure'ns. Fins als 18 o 19 anys, oi?, en què la directora, la senyora Quinqué, va tenir la bona ocurrència de tornar a reunir aquelles primeres generacions de després de la guerra fent un ball o una sèrie de balls al mateix col·legi, però que ja no era al passeig de Gràcia, com al començament, sinó a la Riera de Sant Miquel, perquè els alumnes d'aquells primers anys de postguerra eren pels que ella va haver de lluitar més i, per tant, en guardava un record més profund. Per a mi també va ser molt bonic tornar-nos a trobar tots. Tu no m'has dit mai què opines d'aquella retrobada. A l'edat que teníem ja se'ns havia despertat l'interès i la curiositat de conèixer el caràcter i el tarannà que teníeu els nois. Potser aquesta retrobada va ser la primera baula de la cadena de la nostra amistat.

Molts anys després, em vas fer veure allò en què jo no havia reparat mai. Em vas dir alguna cosa com que nosaltres gràcies a l'ambient en què ens havien preservat els nostres pares i l'Infantil Liceum, encara que l'havíem viscut, no havíem patit el que era la postguerra.

Sé que tens pensat convertir en un llibre les vivències del pas pel col·legi Infantil Liceum. Ho espero amb il·lusió perquè serà un homenatge a una escola, avui desapareguda, que per a molts va ser l'inici de les ensenyances d'una forma d'anar per la vida.

Potser això tanca una primera etapa.

Tenia una companya de batxillerat que va fer la carrera de bibliotecària i durant els seus estudis li va tocar fer les pràctiques a la biblioteca de l'Escola d'Enginyers Industrials, quan aquesta encara estava al carrer Urgell. Allà va conèixer molts estudiants d'Enginyeria, carrera que en aquella època era garantia de pertànyer al bo i millor de la nostra societat. I es van organitzar algunes *ballaruques*, que era el màxim que es feia en aquell moment. El lloc no el sé, no recordo quina casa es va prestar a acollir-nos per fer-hi una festeta. Evidentment no hi havia discoteques per anar. Les noies, les amigues de la meua companya, entre elles jo; els nois, estudiants d'enginyeria, i tu entre ells. Molt complaent la retrobada. Després, passat els anys, em vas dir que, com que el meu pare ja era

professor de l'Escola d'Enginyers, tots els teus amics et deien: «Tracta-la bé i fes-te'n ben amic i així el seu pare ens aprovarà més fàcilment». Tu no els vas fer cas, perquè ja apareixia el teu caràcter recte i seriós. Aquell contacte només va ser passatger, però aquesta nova baula va ser un gran nexa d'unió amb el pas següent.

Quan ja treballava a l'Escola d'Enginyers, i encara no hi tenia cap amic de la meua edat, un dia va entrar el meu pare al laboratori i em va dir:

«Ara estaràs contenta perquè ja tindràs un amic aquí. En Santiago Riera i Tuèbols ha vingut a veure'm i a partir d'ara serà el meu ajudant».

Cert, a partir d'aquell moment sí que la relació va iniciar el camí que la va convertir en una verdadera amistat.

Era la dècada dels seixanta. Quantes coses no teníem a parlar i discutir tots aquells que no estàvem d'acord ni amb la situació política, ni econòmica, ni social que imperava, és a dir, amb el «Regimen!» .

En aquella època una forma de demostrar l'oposició al sistema establert era, per als homes és clar, deixar-se créixer la barba. Tu vares afegir barba al teu bigoti, el qual ha estat sempre una senya característica teua, i la barba va perviure molts anys i va anar canviant la tonalitat a mesura que s'anava fent blanca. Jo pensava: «si es tragués la barba se'l veuria molt més jove», perquè recordava la teua imatge de quan no la portaves, i el dia que te la vas treure vaig tenir un disgust molt gran en haver de reconèixer que ja t'havies fet gran i, en haver-te'n fet tu, es demostrava que ens n'havíem fet tots.

Posem que van passar quasi deu anys en què anàvem desgranant els temes que en aquells moments ens interessaven més i hi anàvem trobant tots els punts d'acord, que enfortien la nostra amistat, i alguns, petits, de desacord, no suficients per crear rosecs que haguessin pogut posar la nostra sinceritat a prova.

Va ser molt forta la impressió produïda per la mort de Franco. Tots pensàvem: «I ara, què passarà?» Recordo molt bé que, durant la Transició, quan encara no estàvem en democràcia, les germanes del president Companys varen convocar una missa en la seva memòria als Caputxins de Sarrià. Nosaltres vam decidir anar-hi, perquè va ser el president que van matar i va morir per Catalunya. Tota l'església, atapeïda de gent, estava voltada per un cordó d'aquella policia que ens havia fet tanta por! I aquell dia encara ens en va fer. Jo sola no m'hauria atrevit a anar-hi però el teu suport em va donar força per fer-ho. Sempre t'agrairé poder tenir el record

d'aquell dia. Afortunadament no va passar res, però tots teníem el cor encongit perquè no vàiem clar com acabaria la reunió.

Va ser molt maca la nit de les primeres eleccions democràtiques. Tu eres en un lloc de suport als resultats electorals i anaves trucant a casa per anar donant els resultats que s'obtenien. Va ser un dia de molt neguit i il·lusió. Per a nosaltres, la nostra generació, eren les primeres eleccions democràtiques en les quals podíem votar a aquells que creiem pertinents per governar-nos.

A l'Escola d'Enginyers, tan aviat com es va poder, es va organitzar un curs de català per al personal que hi treballava. Com que n'hi havia molts que érem fills de la postguerra, no ens l'havien ensenyat i el que sabíem era sols el que havíem après per compte nostre, moltes vegades llegint el català d'edicions antigues, anteriors a la normalització de Pompeu Fabra. Tu, aquelles classes les vares aprofitar molt bé. La prova en són tots els llibres que després has escrit.

Però per a tu, aquella dècada dels setanta va suposar el canvi de la teva vida. Eres un doctor enginyer industrial, adjunt (en aquella època el professor titular s'anomenava així) de la Càtedra de Termodinàmica i Fisicoquímica de l'ETSEIB. El meu pare havia mort i el professor que el va substituir em sembla que no t'agradava gaire. Malgrat que l'ambient dins la càtedra hagués canviat, tu, a l'Escola, eres estimat pels teus companys i pels alumnes i de cop i volta, una cosa que ningú no s'esperava, vam conèixer que havies decidit abandonar l'ensenyança de l'enginyeria i que, amb més de 40 anys, casat i amb cinc fills, després d'haver estudiat la llicenciatura de Geografia i Història, feies un cop de cap i deies: «Deixo tot el que tinc i me'n vaig a Història: això és el que he volgut sempre».


Ara encara queda pendent d'explicar tot el procés que va portar-te a prendre una decisió tan compromesa. Però ja sé que arribarà un dia en què ens ho contaràs tot en les teves memòries.

Bé, sempre t'havia interessat molt la Història de la Ciència i de la Tècnica i ara el teu bagatge de coneixements abraçava ja els dos vessants: l'històric i el científicotecnològic. Em sembla que fou llavors quan a la llicenciatura d'Història va aparèixer la disciplina nova d'Història de la Ciència i tu en vas ser el professor. Ara ja estaves fent el que volies.

He demanat a l'Antònia d'administració (la recordes?) si podia trobar les teves dades i, remenant en l'antic arxiu, m'ha trobat la teva fitxa

de l'Escola. Llavors la Universitat Politècnica encara era de Barcelona i tu eres personal docent amb el càrrec de «Profesor Adjunto en Propiedad, grupo XVIII Termodinámica y Fisicoquímica». En el revers d'aquesta mateixa fitxa hi ha especificades, any per any, les teves assignacions. Quasi al final, en el curs 82-83 posa «Comisión de servicios Facultad Geografía e Historia» i acaba escrivint:

«Septiembre 86 –baja–. Gana plaza Titular Geografía e Historia».

UNIVERSIDAD POLITÉCNICA DE BARCELONA		FICHA DE PERSONAL DOCENTE	
E. T. S. de I. I. BARCELONA			
Nombre y apellidos <u>RIERA TUEBOLS, Santiago.</u>	Natural de <u>Barcelona</u>		
<u>144EC 94</u>	Provincia de _____		
Títulos Académicos <u>Dr. Ingeniero Industrial.</u>	n.º <u>18-5-1935</u> D. N. I. <u>37.459.699</u>		
	Expedido el _____ de _____ de _____		
	Domicilio <u>Ballester, 36 (B-6)</u>		
	Teléfonos <u>220 80 51</u> <u>214 42 00</u> <u>340.92.06</u>		
Cargo <u>Profesor Adjunto en Propiedad, gr. XVIII "Termodinámica y Fisicoquímica"</u>			
Otros nombramientos o cargos _____			
Observaciones: <u>Ley 11/83 Cuerpo Prof. Titulares de Universidad efectos 21.Sep.83</u> <u>baja</u>			

NOMBRAMIENTOS EN EL CENTRO	
CURSO <u>65 al 71 : Encargado de curso "Fisicoquímica y Termodinámica"</u>	
<u>1-4-67 al</u>	
CURSO <u>69-70 : Prof. Encargado Laboratorio "Termod. y Fisicoq."</u>	
CURSO <u>68 al 70 : " Adjunto "Termod. y Fisicoquímica"</u>	
CURSO <u>69 al 71 : Encargado de curso grupo XXX "Tecnologías químicas especial"</u>	
<u>Ord. 178 posesión 30.1.71 Cese. 31.3.73</u>	
CURSO <u>70-71 : Adjunto en propiedad (4 años) "Termod. y Fisicoquímica"</u>	
CURSO <u>70-71 : Encargado de Cátedra "Termod. y Fisicoq." (Orden 26-5-71, efectos 1-5-71)</u>	
CURSO <u>Adjunto Numerario Grupo XVIII</u>	
CURSO <u>82-83 Comisión de servicios Fac. Geografía e Historia</u>	
CURSO <u>Sept. 86 - baja - gana plaza Titular " "</u>	
CURSO _____	
CURSO _____	

Aquí ho tens:

He repassat tots els llibres que tinc a casa que tu has escrit fins ara, me'ls has dedicat tots. I fent un recompte dels llibres i dels anys que han passat veig que surt una mitjana d'un llibre escrit cada dos anys. Els he llegit i gaudit tots i han ajudat a augmentar la meua cultura però el que vaig fruir més va ser l'últim, i això que és l'únic que no te res d'històric ni científic, vull dir el *Directe a Astúries*. Vaig trobar que era una descripció meravellosa i d'un intimisme molt profund.

Has treballat molt. Tu no t'has dedicat solament a escriure, les teves tasques han estat moltes i molt diverses. La primordial ha estat la teua labor docent que sempre ha anat agermanada amb la recerca investigadora, la qual ha vingut acompanyada de comunicats científics i aquests han donat peu a la novel·la històrica, que ha ajudat a aprendre a gaudir de la història aquells que som profans en la matèria. Tot sigui dit, en les teves novel·les històriques, com a historiador que ets, els personatges i els fets reals no estan mai distorsionats per afavorir la novel·la.

Ara recordo que quan encara actuaves «d'enginyer» a l'Escola ja parlaves amb entusiasme d'en Monturiol i d'en Comas i Solà i d'en Salvà i Campillo. Ja els tenies al cap i estaves desenvolupant mentalment com explicaries les seves històries perquè, quan el temps et permetés escriure-les, poguessin sortir a la llum. Com ha escrit un crític: *«les teves novel·les històriques mostren un coneixement i un domini de la història magistrals»*.

També has tingut càrrecs i nomenaments, encara que em sembla que a tu això no t'ha agradat mai gaire. Crec que prefereixes la feina feta calladament i silenciosa. De totes maneres, que t'hagin nomenat membre de l'Institut d'Estudis Catalans ha estat una mostra de reconeixement molt maca del teu valer.

Fins aquí el que ens ha unit ha estat l'amistat, però a partir de la dècada dels noranta, a més d'aquesta, que s'ha mantingut sempre, s'ha establert una relació professional. Tot va començar quan una antiga doctorada del Departament d'Història Medieval (UB), a la qual havia ajudat en la tesi sobre les troballes metal·lúrgiques fetes en l'excavació de la Fabregada, per a l'estudi de les quals s'havia posat en contacte amb mi,

va començar-me a dir que s'hauria d'organitzar un grup interdisciplinari que estudiés l'evolució del forn català a la Vallferrera i que la persona més adient per coordinar el grup seria en Santiago Riera. Com que jo era amiga teva, havia de ser jo qui et convencés, i això va ser difícil. Al principi no en volies saber res, perquè deies que el tema que nosaltres volíem estudiar es trobava en unes èpoques massa remotes perquè poguessin ser del teu interès, no obstant això, després d'unes quantes sessions d'insistència vares consentir a fer-te'n càrrec, i vàrem aglutinar un grup al voltant de la Farga Catalana format per professionals de la UB, la UPC, l'IEC i el CSIC que eren estudiosos d'aquest tema i, a més, ens vàrem fer tots amics!

Per començar havíem de donar-nos a conèixer realitzant alguns actes en aquells llocs i per a aquelles persones que poguessin estar interessades en el tema, i havíem d'aconseguir amb la nostra actuació interessar-ne de noves. I per poder portar a terme qualsevol actuació era necessari trobar algun ajut econòmic si no volíem escurar-nos les butxaques.

Les nostres fites eren: un aprofundiment en l'estudi teorocientífic del mètode directe d'obtenció del ferro i un estudi de recerca pràctic de la Vallferrera, lloc senyera d'aquest mètode de producció, dit de la Farga Catalana. El primer que vàrem fer va ser, amb el suport de la CIRIT, organitzar unes jornades a Sort anomenades «La Farga Catalana; estudis i projectes». El cicle de conferències estava adreçat principalment als estudiosos de la història de la siderúrgia i d'aquest particular mètode. La programació pretenia establir relacions amb les institucions locals amb la finalitat de coordinar els esforços i aconseguir una aplicació pràctica en el camp de la difusió i recuperació del patrimoni històric i industrial d'aquesta comarca de muntanya. El cicle de conferències també estava adreçat als estudiants universitaris que volguessin encaminar els seus estudis de recerca envers aquests temes d'Història de la Ciència i la Tècnica, dins la seva especialitat.

Ho vares organitzar molt bé. Teníem por de no haver sabut connectar amb l'interès de la comarca, però no va ser així, fins i tot es va omplir la sala de conferències i els concurrents semblaven molt interessats en el tema que anàvem desenvolupant. Després vares aconseguir que s'edités el conjunt de les nostres conferències amb el títol: *La Farga Catalana; un procés siderúrgic autòcton*.



Amb això vares aconseguir que la CIRIT ens concedís un projecte oficial que vam titular «L'home i el ferro a Catalunya». Va durar de 1998 a 2001. No eren gaires diners, tot sigui dit, però permetien anar fent sense haver de renunciar al nostre projecte.

Vam anar a Sant Joan de les Abadesses, un altre poble de Catalunya pertanyent a l'àrea de fargues. Aquesta vegada el recull de les nostres xerrades amb l'edició a càrrec teu, les va editar el mateix Ajuntament de Sant Joan.

Feia temps que estàvem relacionats i fèiem estudis conjunts amb una empresa d'Euskadi, Arqueolan, encomanada de l'estudi del patrimoni nacional d'aquella terra. També havíem establert contactes amb el grup de recerca francès liderat pel Dr. Domergue. Per tant, vam concloure: per què no donar un pas endavant i presentar a la CIRIT la petició d'ajut per a una xarxa interregional anomenada «L'home i el ferro als Pirineus», que aglutinés Catalunya, Migdia-Pirineus i Euskadi? Tots els possibles implicats vàrem estar-hi d'acord. Per tant, així es va fer i ens vam presentar a la convocatòria del 2001, es va aprovar la petició i vàrem aconseguir un nou suport fins al 2003.

Això ens va permetre tornar a fer una estada a la Vallferrera, ara amb els francesos, en què vàrem rastrejar la muntanya, en la part més alta, en busca de possibles restes de forns d'època romana. De forns no en vàrem trobar però sí escòries de pous d'escòria, és a dir, d'un tipus de forn que pertany a una època molt antiga. I la delegació francesa ens va convidar a anar a la Universitat de Tolosa on havien posat en marxa un forn experimental, reproducció dels forns d'època romana trobats a la Muntanya Negra. Aquest forn experimental l'havien proveït de tots els «marcadors» necessaris per, després de totes les experiències realitzades, poder-ne treure conclusions que permetessin explicar i reproduir com havia funcionat el forn en els seus orígens.

Mentrestant, el grup de la Xarxa seguíem reunint-nos per treballar conjuntament i presentar noves possibles accions. Vàrem seguir organitzant jornades en localitats de les comarques catalanes que podien estar interessades en el tema de la farga i el ferro. I vàrem seguir presentant ponències conjuntes en simposis de la nostra temàtica. Tot s'ha de dir, i crec que ho puc dir per tots o quasi tots, les reunions s'esperaven amb

il·lusió, perquè eren unes sessions de treball disteses en què imperava un ambient de companyonia molt agradable.

El mateix 2001, vàrem organitzar unes jornades sobre la farga a Vilanova de Meià, que varen tenir una resposta molt satisfactòria i el 2002 les jornades varen ser a Vic, amb el nom «La Farga a la Catalunya Central». Es van celebrar a l'antic edifici de la Fàbrica del Sucre, ara rehabilitat. També van ser un èxit de participació encara que, en algunes sessions, com que les visites alternatives organitzades per als acompanyants eren tan atractives i més culturals que els tecnicismes de les nostres xerrades, ens vàrem trobar que a la sala de conferències no hi eren tots els que havien de ser-hi. L'Ajuntament de Vic, junt a altres entitats, ens van donar un gran suport, se'ls hi ha d'agrair.

Amb aquestes jornades preteníem difondre i ampliar els coneixements sobre el mètode d'obtenció del ferro dit de la Farga Catalana, tant des del vessant tecnològic com des del vessant històric. El pas següent que vàrem decidir donar va ser —som a l'era de la informàtica!— fer un CD en què intervinguéssim tots, cada un aportant els seus coneixements i que pogués servir també com a eina de difusió del procediment català. I quan ja va estar acabada aquesta feina ens vas dir que ja havies dirigit durant prou temps la xarxa, que ara li tocava prendre la responsabilitat a un altre. Tu tenies molta feina, no podies continuar fent-ho. Això últim ens tallava les ales per poder seguir insistint. Haurem de dir: adéu xarxa?

A tots, crec, ens has estat oferint, amb el teu comportament, al llarg de tota la teva vida, a més de totes les lliçons de Termodinàmica i Físicoquímica i d'Història de la Ciència i de la Tècnica, una constant lliçó d'humanitat.

Santi, estic molt contenta que el Dr. Casassas m'hagi donat l'oportunitat de fer aquest relat, perquè així puc aprofitar-ho per mostrar-te el meu profund agraïment per haver fet possible aquesta amistat que es va iniciar en conèixer-nos des de petits, en la qual hem compartit moments bons i dolents i s'ha anat afirmant amb el temps, demostrant que, més enllà de la teva capacitat pedagògica i d'historiador, hi ha en tu les qualitats de l'home que sap perdonar, sentir afecte, ser comprensiu i tolerant, pacient i lleial. Moltes gràcies.